

Menneskets afskaffelse

Da blev jeg pludselig hed om ørerne, thi jeg vidste nu, at hvor meget han end lokkede og smigrede mig, ville han dog sælge mig som slave, når han først havde fået mig i sin vold.

BUNYAN⁷¹

“**M**enneskets sejr over naturen.” Sådan kan man høre den anvendte videnskabs fremskridt beskrevet. “Mennesket har tæmmet naturen,” sagde en mand til en af mine venner for ikke så længe siden. I deres sammenhæng var der en form for tragisk heroisme over udtalelsen, for den talende var ved at dø af tuberkulose. “Det spiller ingen rolle,” sagde han. “Jeg ved, at jeg er et af krigens ofre. Der må jo nødvendigvis være ofre både på den sejrende og den tabende side. Men det ændrer ikke ved, at videnskaben er i færd med at vinde.” Når jeg tager udgangspunkt i denne historie, er det for at understrege, at jeg ikke vil kaste vrag på alt det uomtvisteligt positive, der er kommet ud af den proces, der beskrives som “menneskets sejr”, og jeg vil på ingen måde ringeagte den helhjertede og selvopofrende indsats, der har mu-

liggjort alt dette. Ikke desto mindre vil jeg nu vove mig ud i en nærmere undersøgelse og kritisk analyse af denne forestilling og spørge: På hvilken måde er mennesket i færd med at vinde magt over naturen?

Lad os se på tre typiske eksempler: flyvemaskinen, radioen og præservativer. I et civiliseret samfund i fredstid kan enhver, som har råd til det, drage nytte af disse videnskabelige landvindinger. Det er dog for meget sagt, at han derved udøver sin egen magt over naturen. Hvis jeg betaler dig for at bære mig, gør det mig jo ikke til en stærk mand. Hvert af de tre goder, jeg her har nævnt, kan nogle mennesker nægte andre mennesker adgang til. De, der sælger tingene eller godkender salget eller ejer produktionsmidlerne eller fabrikkerer tingene, kan – i hvert fald i nogen grad – bestemme, hvem der skal have gavn af dem. Det, vi kalder menneskets magt, er altså i virkeligheden en magt, som nogle mennesker besidder, og som de måske, måske ikke, vil lade andre få del i. Hvis vi tænker på den magt, der manifesterer sig i flyvemaskinen eller i radioen, er mennesket lige så meget subjekt eller patient, som han er bruger eller ejer, fordi han ved hjælp af disse innovationer kan gøres til genstand for bombeangreb og propaganda. Og hvad svangerskabsforebyggelse angår, gør den jo på en paradoksal og negativ måde mulige fremtidige generationer til genstand for

den magt, som den nulevende generation kan udøve. Ved almindelig brug af svangerskabsforebyggelse nægtes de livet, og ved brug af svangerskabsforebyggelse til målrettet avl formes de – uden at have et ord at skulle have sagt – til det, som den eksisterende generation af en eller anden grund foretrækker. Her ses det tydeligt, at det, vi kalder menneskets magt over naturen, i virkeligheden er en magt, som nogle mennesker udøver over for andre mennesker med naturen som deres instrument.

Det er selvfølgelig en banal konstatering, at mennesker mange gange har brugt de redskaber, videnskaben har lagt i deres hænder, til at handle ilde mod deres medmennesker. Min pointe er da også en lidt anden. Jeg ønsker ikke at fokusere på bestemte tilfælde af misbrug og ondskab, som moralsk oprustning måske kunne afhjælpe; jeg vil frem til, hvad der altid må kendetegne det, vi kalder “menneskets magt over naturen”, i dens essens. Man kunne uden tvivl forsøge at pynte på tingene gennem offentligt ejerskab til råmaterialer og produktionsapparat og gennem offentlig kontrol med den videnskabelige forskning. Men hvis ikke vi har en verdensregering, vil dette uvægerligt betyde, at den ene nation kan få magt over den anden. Og selv inden for et verdensrige eller en nationalstat vil disse foranstaltninger (i princippet) indebære majoriteternes magt over minoriteterne og (i

praksis) regeringens magt over befolkningen. Desuden må enhver langsigtet udøvelse af magt, især hvad den menneskelige formering angår, give de eksisterende generationer magt over de kommende.

Det sidste lægges der ikke tilstrækkelig vægt på, fordi de, der beskæftiger sig med sociale forhold, ikke har lært af fysikerne at inddrage tidens dimension i deres analyser. For fuldt ud at forstå hvad menneskets magt over naturen og dermed nogle menneskers magt over andre mennesker indebærer, må vi forestille os vores art i hele tidsforløbet fra dens opkomst til dens udryddelse. Hver enkelt generation udøver magt over sine efterkommere, og hver generation vil – i den udstrækning den modificerer de omgivelser, den har arvet, og gør oprør mod traditionen – søge at modstå og begrænse dens forgængeres magt. Dette udgør et væsentligt korrektiv til det billede, der males af en menneskehed, som langsomt frigør sig fra traditionen og styrker sin kontrol med de naturlige processer og derved hele tiden øger sin magt og væld. I virkeligheden forholder det sig selvsagt sådan, at hvis én generation gennem eugenik og videnskabelig skoling opnår magt til at forme sine efterkommere efter behag, så må alle denne generations efterkommere være underlagt dens magt. De er således gjort svagere og ikke stærkere, for selv om vi måske har udstyret dem med vidunder-

lige maskiner, har vi også fastlagt, hvordan de skal bruge dem. Og hvis – hvad der ikke kan herske den store tvivl om – den generation, der således har opnået maksimal magt over eftertiden, også er den generation, der i størst udstrækning har frigjort sig fra traditionen, har den begrænset sine forgængeres magt næsten lige så drastisk som sine efterkommeres. Vi må også holde os for øje, at uanset alt dette vil det for en generation gælde, at jo senere i det samlede forløb den optræder – jo nærmere den befinder sig på det tidspunkt, hvor menneskeheden uddør – jo mindre magt vil den have fremadrettet, fordi den vil have færre undersåtter. Der kan derfor ikke blive tale om, at den magt, menneskeheden som helhed besidder, vil vokse støt, så længe vores art består. De sidste mennesker vil ikke arve en stor magt, men vil tværtimod af alle mennesker være dem, der i højeste grad er underlagt fortidige planlæggeres og behandleres vilje og i ringeste grad kan udøve magt over fremtiden.

I virkeligheden må vi tale om en dominerende slægt eller tidsalder – lad os henlægge den til det hundrede århundrede e.Kr. – som har haft størst held med at modstå tidligere tidsaldres påvirkning og dominere efterfølgende tidsaldre, og som derfor må regnes for menneskehedens sande mester. Men inden for denne mester-generation (der i sig selv udgør en forsvindende lille del af den sam-

lede menneskehed) vil magten stadig blive udøvet af en endnu mindre minoritet. Menneskets betvingelse af naturen vil, hvis nogle videnskabsfolks drømme virkeliggøres, betyde nogle få hundrede menneskers beherskelse af mange milliarder mennesker. Der findes ikke og kan ikke tænkes nogen vedvarende forøgelse af menneskets magt som sådan. Den magt, der vindes *af* mennesker, vil altid også være en magt *over* mennesker. Ethvert frem-skrift vil derfor gøre mennesket svagere så vel som stærkere. Ved enhver sejr er mennesket ikke blot den sejrende hærfører, men også den bagbundne fange i det efterfølgende triumftog.

Jeg er endnu ikke i færd med at tage stilling til, om vi skal glæde os over eller begræde summen af den slags ambivalente sejre. Foreløbig ønsker jeg blot at gøre det klart, hvad menneskets sejr over naturen og ikke mindst den sidste triumf i vores erobringstog, som vi måske snart vil opleve, indebærer. Den sidste 'sejr' kan fejres, når mennesket ved hjælp af eugenik og prænatale tiltag og gennem uddannelse og propaganda baseret på dygtigt anvendt psykologi opnår fuld kontrol over sig selv. Den *menneskelige* natur vil være den sidste del af naturen, der må overgive sig til mennesket. Da er krigen ført til ende. Da vil vi have "taget livets tråd ud af Klothos hånd"⁷² og fra da af have vores frihed til at forme vores art, som vi